

Теоретичні рефлексії

УДК 821.161.2.09"18/19"І.Франко: [82(100):177.6]
<https://doi.org/10.29038/2304-9383.2025-39.hor>

Ірина Горошко

Любовні сюжети в літературно-критичній оцінці Івана Франка

У статті розглянуто літературно-критичні зауваги Івана Франка щодо любовних сюжетів українських письменників, зокрема Івана Нечуя-Левицького, Тараса Шевченка, Уляни Кравченко, Василя Пачовського, Агатангела Кримського, Володимира Винниченка, а також закордонних авторів, серед яких – Вільям Шекспір, Еміль Золя та Йозеф Махар.

Мета розвідки – розкрити особливості літературно-критичного підходу Івана Франка до любовної тематики в українській і зарубіжній літературах і з'ясувати, за якими саме критеріями він оцінював тексти з любовними сюжетами.

Результати. У художніх творах і літературно-критичних оглядах Франко послідовно дотримувався свого головного принципу – правдивого відтворення дійсності. Тому він гостро критикував як надмірну сентиментальність, так і надто відверту еротичність у зображенні любовних почуттів. Позитивні відгуки отримували лише ті автори, у творах яких любов ставала каталізатором суттєвих змін у житті героя, чи то особистісного, чи то професійного характеру.

Окрім літературно-критичних оглядів у статті наведено цитати із листування Франка з молодими поетками Уляною Кравченко та Климентиною Попович, де крім редакторських зауважень щодо віршової вправності авторок, відкривається Франкове розуміння справжнього кохання та причини його неприйняття «плотської» любові.

Підкреслено, що для Франка як критика було важливо, аби художні тексти з любовними інтригами (незалежно від жанру чи стилю) розкривали важливі суспільні проблеми свого часу. Адже саме вони часто ставали причиною важких внутрішніх конфліктів з трагічними наслідками. Тож у виборі героя між особистим щастям та громадським обов'язком – критик зазвичай позитивно оцінював вибір саме на користь останнього.

У висновках акцентовано, що гуманізм, реалізм, психологізм та суспільна спрямованість – це ті головні критерії, за якими Іван Франко оцінював любовні тексти як українських, так і закордонних письменників.

Ключові слова: Іван Франко, любовні сюжети, літературна критика, суспільна проблематика, реалізм, соціальний контекст, українська література, зарубіжна література.

Вступ

Любовний сюжет – один із найпопулярніших літературних елементів, що завжди викликав жвавий інтерес у читачів, незалежно від їхнього віку та статусу. Історії кохання Абеляра та Елоїзи, Трістана та Ізольди, Ромео та Джульєтти надихали покоління письменників та залишаються цікавими для читачів і досі. Любовна тема займала помітне місце й у доробку українських літераторів, які через призму зображення романтичних стосунків висвітлювали важливі моральні та соціальні питання часу. У своїх літературних розвідках Франко також часто звертав увагу на любовну проблематику, осмислюючи її з позиції як власних інтимно-ціннісних критеріїв, так і в контексті тодішніх соціальних норм. Аналіз його критичних зауважень чи позитивних відгуків щодо любовних сюжетів у творчості інших письменників відкриває нові можливості для глибшого розуміння та нового прочитання його літературної творчости загалом.

Теоретичний базис та методологія

Любовна тема Франкової творчости ставала предметом наукових студій, присвячених в основному аналізу інтимної лірики (О. Баган, І. Денисюк, Ірина Руснак, Л. Сеник, Б. Тихолоз), сфери стосунків поета з жінками (Лариса Бондар, Р. Горак, Я. Грицак, Ірена Книш, Алла Швець), любовного епістолярію (Людмила Зарицька), любовної проблематики прози Франка (І. Денисюк, М. Легкий, Т. Пастух, А. Швець). Однак, попри значну кількість досліджень, присвячених любовній темі як у творчості, так і в житті Франка, питання його інтерпретації любовних сюжетів у текстах інших літераторів залишається поза увагою.

Метою дослідження є аналіз критичних зауваг Франка до репрезентації любовної тематики в українській і зарубіжній літературах, а також визначення його критеріїв щодо правильних і хибних способів художнього зображення почуттів.

У статті застосовано культурно-історичний та біографічний методи, а також порівняльний аналізи.

Виклад основного матеріалу

У статті «Польський селянин в освітленні польської літератури» (1887) Франко висловив цікаве спостереження про критичний підхід Б. Пруса до аналізу текстів інших авторів: «Мені здається, що основи тієї самої естетики, якою він користується при поясненні чужих творів, є для пана Пруса провідними при написанні власних творів»

(Франко, т. 27: 78). Таку ж тактику використовував й український митець як письменник та рецензент. У пізнішій праці «Слово про критику» (1896), розмірковуючи про значення і завдання літературної критики, Франко висновував: «Те, що загал (або найосвіченіша, найвразливіша часть загалу) відчуває, він [критик. – І. Г.] повинен висказати словами, обставити аргументами, підвести під якісь вищі принципи, мову чуття перекласти на мову розуму» (Франко, т. 30: 215). Тому для Франка-критика і для Франка-письменника завжди пріоритетними були твори, де протагоністів зображали у вирі реальних життєвих обставин та щирих, правдивих почуттів. Тож і любовні тексти попередників та сучасників, які потрапляли в поле його критичних оглядів, також оцінювалися крізь призму його суспільних та інтимно-особистісних критеріїв. Як влучно зауважував Л. Ушкалов: «Історик української літератури просто не в силі збагнути багатьох важливих для нього явищ поза межами проблематики “любовного й сексуального”» (Ушкалов, 2016: 231).

Франко, як людина з глибокими фундаментальними знаннями, або ж «універсальний геній» (Денисюк, 2005: 246), був добре обізнаний із текстами відомих письменників і мислителів тогочасності та минувшини. Ці знання сприяли еволюції його творчого стилю і світоглядних орієнтирів, що призводили й до переоцінки вже висловлених думок. До прикладу, у листі до В. Давидяка від 27 травня 1874 р. молодий Франко доволі позитивно відгукнувся про любовні повісті «Перше кохання» Клари Баувер (у перекладі В. Давидяка) та «Домна Розанда» М. Вагилевича, хоча обидва тексти, за словами Я. Грицака, «просякнуті сентиментальністю» та «відгонять літературним салоном так само, як відгонить богемною атмосферою прибране ім'я літератора-початківця: Джеждалик» (Грицак, 2006: 101). Попри те, Франко назвав М. Вагилевича «автором перехорошої повісті “Домна Розанда”» (Франко, т. 48: 12) та висловив позитивні враження від повісті «Перше кохання» Клари Баувер: «А проpros тої повісті. Дуже мені в ній подобається особливо тая жива, гаряча живопись, котра цілому образу надає якийсь запах, проникаючий душу» (Франко, т. 48: 10). У 1901 р. Франко кардинально змінив свої судження про такі «салонові» твори: «Публіка, що позівала, читаючи “Домну Розанду”, “Дениса”, <...> і т. ін., але вдавала, що вони їй дуже подобаються, почала кипіти гнівом, коли в друку почали появлятися мої перші бориславські нариси» (Франко, т. 41: 496). Тут,

очевидно, варто погодитися із думкою Я. Грицака про те, що на початках своєї літературної діяльності «Франко намагався відповідати літературним уподобанням освіченої руської публіки» (Грицак, 2006: 101), яка й створювала попит на подібні тексти. Згодом він відкинув бажання догоджати читачеві та обрав метод об'єктивного відтворення дійсності. Тому цілком закономірно, що, «розглядаючи творчість якого-небудь письменника, – як відзначив А. Пшемський, – він [Франко. – І. Г.] оцінює її насамперед з погляду громадсько-політичного значення і сили» (Пшемський, 1941). Зокрема, у статті «Життя і побут сучасного селянина на Україні і у Франції» (1878) Франко категорично заперечував твердження тогочасників про те, що в повісті «Микола Джеря» І. Нечуй-Левицький начебто прагнув зобразити «“вірну любов українця і вірну любов українки”, хотів, значить, вплити на чуття» (Франко, т. 26: 68). Натомість критик відзначав, що любовні уступи в цій повісті найслабші, бо, «хотівши вплити на чуття, треба зрушити, потрясти, треба справити ефект, чого іменно повість д. Нечуя не робить» (Франко, т. 26: 68). Головне завдання автора, на думку Франка, було показати правдиве селянське життя до та після скасування кріпацтва у 1861 році, а не любовні пристрасті. Мабуть, тому на початку 80-х рр. критик з прикрістю заявляв: «У нас нема літератури! <...> повісті про торішній сніг <...> стихи про весну, літо, зиму і осінь, про любовні зітхання і Святу Тройцю, <...> і про чуття, законсервовані в спірітусі, – се ще не література» («[Перша передмова до перекладу «Фауста» Й.-В. Гете]», 1882) (Франко, т. 26: 155). Ці тексти, на думку Франка, нецікаві, бо відірвані від життя «як небо від землі». Водночас він захоплювався творами Г. Лессінга, Й. Гердера, Й. Гете, Ф. Шиллера, котрі творили реалістичну літературу, зображаючи в центрі своїх текстів насамперед людину: «Вони вказали, що найвища ціль літератури, поезії, штуки, так як і науки, є чоловік, правдивий, живий чоловік, людська одиниця і людська громада» (Франко, т. 26: 159). Ці антропологічні засади стали концептуальним підґрунтям Франкових пріоритетів під час написання художніх текстів і літературно-критичних праць.

У статті «Іван Сергійович Тургенєв» (1883) Франко відзначив образ «героя нового, реалістичного руху» (Франко, т. 26: 304), лікаря Базарова із повісти «Батьки і діти», – «се імпонуюча, гранітова постать» (Франко, т. 26: 304). Характерною рисою Базарова є поєднання раціонального культу праці з готовністю переживати

глибокі почуття. Він не ставить любов «понад всі блага земні, не поклоняєсь їй, як божищу, але вважає її ділом приватним» (Франко, т. 26: 304). Цей образ наближений до Франкового ідеалу «цілого чоловіка». Листуючись у той час з Уляною Кравченко, критик написав адресатці, що розуміє «любов не як головну ціль, але яко окрасу життя» (лист від 25 листопада 1883 р.) (Франко, т. 48: 379). Заімпонувало Франкові й те, що І. Тургенєв зобразив Базарова вихідцем із небагатої міщанської сім'ї, який, попри своє дворянське коріння, не вважав себе шляхтичем. Такий художній прийом, на думку критика, додавав образу успішності.

Франко часто симпатизував творам, де протагоністами виступали прості люди з народу, які характеризувалися високим рівнем емпатії. У рецензії на виставу за драмою «Хто винен?» І. Карпенка-Карого критик влучно відзначив, що народне життя не менш «багате на глибоко драматичні ситуації та колізії, що й під солом'яною сільською стріхою людські серця б'ються з такою самою силою, людські пристрасті киплять і нуртують з такою самою бурхливістю, почуття обов'язку змагається з поривами серця з таким же завзяттям, як де-небудь інде» (Франко, т. 27: 341) ([«Хто винен?» Карпенка-Карого (І. Тобілевича)], 1889). Тож не випадково позитивними героями Франкових творів найчастіше ставали саме представники з народу, які вирізнялися глибиною почуттів та шляхетністю вчинків, спрямованих не тільки на благо коханої людини, а й на служіння іншим.

Про любов до «бідних і скривджених» письменник часто згадував у листах до Уляни Кравченко (псевдонім Юлії Шнайдер) та Климентини Попович, а тому критикував їхні поезії за особливе звеличування фізичних проявів кохання. Зокрема, неодноразово докоряв Уляні Кравченко за прославлення сексуальної любови: «Нехай та Ваша леліяна любов опалить Вам крильця, розрانیть серце і виточить зо дві бербениці сліз з Ваших очей, тоді Ви не тої заспіваєте!» (лист близько 25 листопада 1883 р.) (Франко, т. 48: 377). Власне, через акценти на статевому коханні письменник називав любовні вірші Уляни Кравченко «не зовсім удалими» та пояснював пориви авторки до цієї теми її поетичною незрілістю. Франко також категорично заперечував твердження дівчини, що буцімто в любовних справах у жінок-поеток частіше переважає «чутство», а в чоловіків-поетів – розум (Франко, т. 48: 376). «Кожна поезія має діло тільки з чуттям, з нього мусить плисти і на нього впливати» (Франко, т. 48: 376), – підкреслював письменник, відстоюючи думку, що

чоловіки не менш інтенсивно переживають любовні драми. Беззаперечно схвальний відгук від критика Ю. Шнайдер отримала на вірш «Все никне, гине на життя дорозі», який, за словами Франка, засвідчував, що бодай інколи її думка «виринається з вузьких рамок плотської любові» (Франко, т. 48: 378) й порушує важливі суспільні теми народного життя.

У листах до К. Попович також зустрічаємо чимало критичних зауваг письменника до її любовних віршів, в яких начебто «немає міри фантазії» через вплив «слабого організму і надто розвиненої нервової дразливості» (лист між 14 і 16 травня 1884 р.) (Франко, т. 48: 429). На думку письменника, лірична поезія має впливати з серця та з дійсного життя, а не «з голови, з теорії, з фантазії і прочитаних книжок» (Франко, т. 48: 424). Як і в спілкуванні з Ю. Шнайдер, Франко переконував молоду поетку відійти од тематики любови до «мужчини» та писати про значно вищу та благороднішу «любов до всіх». Адже, на його думку, «поезія в наших часах <...> повинна в найдосаднішій і найвищій формі висказувати найвищі змагання, сумніви, болі, розчарування і надії цілого віку, повинна одушевляти і провадити покоління» (лист до К. Попович від 27 березня 1884 р.) (Франко, т. 48: 406). Таке трактування любовної поезії можна пояснити, спираючись на слова Р. Голода, який зауважив: «Природа наділила І. Франка романтичним світосприйняттям, але світогляд його формувався під впливом ідей М. Драгоманова, європейських позитивістів, які вимагали раціоналізму в літературі» (Голод, 2005: 328). Власне, такого раціоналістичного підходу він вимагав і від новоспечених літераторок.

Не тільки молоді поетки-початківці отримували гострі критичні судження: Франко впевнено висловлював свої зауваги й до текстів вже знаних літераторів, українських й іноземних. У статті «Українська література в Галичині за 1886 рік» (1887) він різко докоряв тогочасним українським письменникам за брак запалу та оригінальності у текстах, де бачив «боязнь усього, що називається дійсністю і життям, боязнь глибшого зрозуміння його цілей й завдань» (Франко, т. 27: 44). За спостереженнями Франка, чимало з них ще йшли услід традицій застарілого літературного канону XVIII ст. та дотримувалися його примітивного «кодексу облуди і фальшування життєвої правди» (Франко, т. 27: 52). Для прикладу Франко розглянув кілька віршів українського письменника

В. Масляка, в яких відзначив «цілковитий брак моральної основи» (Франко, т. 27: 53). Навіть кращі любовні вірші автора, на думку критика, зрештою перетворювалися у «звичайні анекдоти, що їх полюбляють старі парубки» (Франко, т. 27: 51). Причину цього Франко вбачав у надмірному маскуванні почуттів за формальними й абстрактними поняттями, які лише підкреслювали «масний зміст» текстів. Серед послідовників цього «мертвого» канону Франко згадав і драматурга Г. Цеглинського, котрий, з його слів, створював «безбарвні маріонетки», існування яких не виходило «поза рамки чисто тваринних, життєвих інтересів» (Франко, т. 27: 53). Найбільше критика розчарували п'єси з життя галицької інтелігенції, зокрема «нужденні» сцени сватання між її представниками, які «одружуються без найменшої уваги на почуття та розумовий розвиток іншої статі» (Франко, т. 27: 54). Розкритиковано Цеглинського й за ретроградне зображення жінок та їхнє традиційне виховання, згідно з яким єдина мета життя дівчини – це «зловити собі чоловіка». Лише для цього юнки вивчають грамоту, відвідують уроки музики та проходять «найповніший курс кокетства й усяких жіночих штучок» (Франко, т. 27: 54) від старших родичок. Для Франка як відданого прихильника та ментора емансипаційного руху на Галичині таке змалювання жінки та міжстатевих стосунків було зневажливе і неприйнятне.

Франко завжди прихильно характеризував сміливі жіночі образи, які, попри зовнішні несприятливі обставини, йшли за покликом свого серця. У статті «“Тополя” Т. Шевченка» (1890) він символічно прирівняв знамениті Шевченкові рядки «Кохайтесь ж, любіться, / Як серденько знає!» до крилатого латинського виразу «Vivere memento!» (Пам'ятай, що живеш), потрактувавши його як заповідь для майбутніх поколінь (Франко, т. 28: 88). Шевченкова «Тополя» викликала у Франка особливе поетичне захоплення: його зворушив і вразив образ бідної сільської дівчини, котра вірно чекає на коханого козака та вперто не піддається меркантильним намовам матері вийти заміж за багача. Франко позитивно відзначив спробу поета поєднати в баладі два казкові мотиви: магічне прикликання дівчиною безвісти зниклого коханого та її перетворення на тополь. Порівнявши варіанти цього сюжету в творах В. Жуковського, Г. Бюргера, А. Міцкевича й Т. Шевченка, Франко надав перевагу саме останньому: «Замість сили розпуки і смертельної грози він змалював сцени тихої сільської любові, <...> супротив погляду на природу і тіло як на щось злого, проклятого і ворожого духові, і на життя як на

конечне зло та кару, а на любов як на тяжкий проступок против святості духу, – супротив таких поглядів, що пробиваються ще й у баладах Бюргера та Міцкевича» (Франко, т. 28: 87). Франко відзначив, що балада «Тополя» не викликала відчуття «моторошності», як інші варіанти цього сюжету, а пробуджувала сентименти до нещастя закоханої героїні.

У статті «Лев Толстой» (1892) критик з прихильністю відгукнувся про образ ще однієї палко закоханої жінки, на цей раз – аристократки Анни Кареніної, в якій спостеріг більше благородних чоловічих рис, аніж у її коханому Вронському, – силу волі, почуття власної гідності, сміливість та відвертість. «Заради своєї любові, заради своїх законних людських прав вона ні на хвилину не вагається» (Франко, т. 28: 240), – зазначив Франко. Лише збайдужіння Вронського порушує душевну рівновагу Анни та підштовхує жінку до самогубства. На відміну від неї, коханий чоловік не готовий відмовитися від «снобічного» аристократичного товариства. Ось як Франко охарактеризував його любовну переміну: «Фізичний потяг остигає, вищих, моральних інтересів у них обох немає, тож не диво, що любов помалу в серці Вронського починає завмирати й переходить в пересичення і антипатію до Анни» (Франко, т. 28: 238). Критик позитивно відзначив майстерність автора у змалюванні «цієї несподіваної і з обох боків несвідомої любові, стримуваної тільки силою волі» (Франко, т. 28: 237), а фінал любовної трагедії коментував так: «Жінка, для якої любов є все і яка для цієї любові все ставить на карту, мусить програти» (Франко, т. 28: 238). Нещаслива чи навіть трагічна розв'язка любовних історій характерна й для більшості Франкових текстів. Вивчаючи вплив російської літератури на творчість українського письменника, Тетяна Космеда зауважує, що і для Толстого, і для Франка тема «складності стосунків у сім'ї і суспільстві» стала однією з наскрізних (Космеда, 2017: 299).

Не оминув Франко увагою і скандальну повість Л. Толстого «Крейцера соната», заборонену російською цензурою через прославляння вільних стосунків та фіктивних шлюбів. Хоча, на думку критика, основним змістом цієї повісти став «критичний перегляд усієї системи виховання чоловіка і жінки в середніх освічених верствах, їхнього становища в цілому і взаємних стосунків до одруження і в родинному житті» (Франко, т. 28: 245). У повісті викрито глибокі моральні конфлікти, пов'язані з інститутом шлюбу, – теми, що були близькі самому Франкові. Однак, попри ці позитивні

відгуки, він чітко бачив недоліки Толстого, зокрема, мав застереження щодо його суперечливих міркувань про міжстатеві стосунки та жіноче питання: «То він вважав за найвище призначення жінки бути матір'ю і кожній радив плодити якнайбільше дітей, то висловлював думку, що найкраще було б, якби люди взагалі перестали розмножуватися» (Франко, т. 28: 242). Франко доцільно припустив, що висловлені протиріччя були зумовлені наскрізною пропагандистською традицією російської літератури з її «філософсько-теософічною основою» (Франко, т. 28: 242), яка, до речі, зберігається і до сьогодні.

Ще одним текстом про любов і жіночу долю, на який Франко-критик звернув увагу в статті «З нової чеської літератури. „Magdalena“, napsal I. S. Machar. V Praze, 1894» (1895), стала поема чеського поета Й. Махара «Магдалена». Це історія про дівчину-повію Люсі, яка намагається повернутися до чесного життя, але аристократичне оточення знову спихає її у «дім продажної любові». На думку рецензента, ця «проба сміла з погляду на сюжет і на опозиційного духа, що ним наскрізь пройнята» (Франко, т. 29: 491). А серед недоліків поеми критик назвав насамперед відсутність психологічної мотивації у вчинках дійових осіб. Франка, наприклад, розчарувало рішення інфантильної Люсі покинути дім свого рятівника, що виглядало геть невмотивовано та наводило на думки про «каприз або утаєну охоту – вернути до давнього життя» (Франко, т. 29: 489). Образ панича Юрія, за припущеннями Франка, Махар «пробував удати» з Пушкінового Онєгіна (Франко, т. 29: 490), однак спроба була невдалою. Критик негативно відгукнувся про зайві «суб'єктивні закраски», якими автор зловживає у тексті, коментуючи вчинки та почуття персонажів. «Суб'єктивна закраска тільки там робить враження, де є виразом дійсно великої, огнистої і сильної особистості, де та особистість проривається сама, мимо волі автора» (Франко, т. 29: 491). За оцінкою Франка, у поемі «Магдалена» Й. Махара немає настільки харизматичних образів.

Схожі зауваги він висловлював польському поетові Я. Каспровичу, відзначивши, що той «не любить своїх героїв, не любить того люду, малює розумом і фантазією, а не чуттям» («Сучасні польські поети», 1899) (Франко, т. 31: 403). Серед поетичних творів Я. Каспровича Франко виділив збірку «Miłość», в якій автор намагався відобразити різні типи любови, – гріховну, безнадійну, переможну, – але зрештою звів їх усіх до статевого потягу.

А це, на думку Франка, «не є ніяка висока, загальна любов до людей, до покривджених і нещасних, навіть до жінки як товаришки життя і праці; ні, се власне еротика, одуріння і забуття в любовнім одурі» (Франко, т. 31: 408). Розчарувала критика й мова текстів, перенасичена «пишними образами», «незвичайними порівняннями», «кучерявими віршовими формами». За словами Франка, «правдива любов не буває така балакуча, <...> вона вміє вложити свою душу в найпростіше слово, в один шепт» (Франко, т. 31: 405). До недоліків збірки зараховано також намагання автора уникнути соціального контексту в зображенні любовних перипетій. Для Франка ж письменника висвітлення міжстатевих стосунків поза межами соціокультурного середовища було неприпустимим. Це важлива риса його творчого стилю.

Цікавий огляд творів з любовною тематикою запропоновано у статті «Еміль Золя, його життя і писання» (1898). Франко позитивно відгукнувся на ранній роман Е. Золя «Тереза Ракен», що перелякала тодішню французьку публіку, незвиклу «до такого безпощадного аналізу темних глибин людської душі» (Франко, т. 31: 285). У повісті зображено головну героїню, яка, прагнучи особистого щастя, разом із коханцем зважується на вбивство чоловіка-нелюба. Злочин, здійснений у пориві пристрасти, зрештою викликає муки сумління, що підштовхує убивць до самогубства. Магдалена Ласло-Куцюк доречно відзначила схожість сюжетних ситуацій роману Е. Золя із другою редакцією Франкового оповідання «Ріпник»: сварка Фрузі і Ганки, утоплення суперниці, докори сумління Ганки (Ласло-Куцюк, 1979: 190). Е. Золя часто зображав зради, примусові шлюби, зґвалтування, вбивства як патологічні прояви в розвитку міжстатевих стосунків. Франко схвально оцінив таку відвертість французького письменника у порушенні тем суспільного табу, тому відкрито захищав його перед критиками, які звинувачували Е. Золя в неморальності. За словами Франка, «моральнішою справою є досліджувати причини занепаду, шукати іскри божественного вогню, людського почуття, навіть в істотах, котрі впали найнижче, ніж фарисейським переконанням про свою цнотливість відвертатися з погордою від усього, що заздалегідь визнане осудженим і нікчемним» (Франко, т. 26: 49). Хоча сам як критик і письменник уміло відстежував недоліки творчого стилю Золя, зокрема занадто деталізовані описи «матеріального оточення», за якими фактично губився душевний стан героїв. Також не до вподоби українському

критику було й занадто стереотипне зображення жіночих образів. Цей творчий недолік Франко пояснював негативним вплив особистого життя на автора: «Золя, оженившись, досить невисоко ставить жіноцтво, можемо догадуватися, що його женитьба не була ідеальна і що його жінка далека від того, щоб бути духовною товаришкою і інспіраторкою свого мужа. Дітей у них не було» (Франко, т. 31: 287).

Більш захопливо Франко висловлювався про тексти В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» та «Антоній і Клеопатра», що відомі своїми трагічними любовними історіями. У передмові до Кулішевого перекладу «Ромео і Джульєтти» Франко наголосив, що головна особливість цієї любовної трагедії – це «той чар молодості і свіжості, те поетичне сяєво, яким обрисані всі фігури, та простота і сила чуття, яка надає тій індивідуальній і випадковими явищами обставленій любовній історії вищу силу й “правдивість тисячів любовних історій”» (Франко, т. 33: 152). Франко докладно дослідив джерела сюжету й дійшов висновку, що саме Шекспірова переробка найталановитіша: поетична майстерність драматурга «майже моментально перетворює невинне й непорочне дитя в дозрілу жінчину, і ту елементарну, непоборну силу любові, яка відразу, від першого погляду охоплює обоє коханків своїм фатальним полум'ям» (Франко, т. 33: 151). Таку ж схвальну критичну оцінку отримала і трагедія «Антоній і Клеопатра», яка виходила за рамки звичайної любовної трагедії: «Жодна не дала такого могутнього малюнка цілої культури, не говорячи вже про викінчення поодиноких осіб» (Франко, т. 33: 168). Найбільше Франка вразив образ Клеопатри, у якому Шекспір подав «малюнок жінки з безмірно скомплікованою психікою, показав її в найрізніших моментах, навіть у найінтимніших, у повнім психологічнім негліже» (Франко (Франко, т. 33: 163). Героїні, яких драматург створював раніше, були, на думку Франка, дещо обмежені, односторонні, «немов профілі», а в образі Клеопатри Шекспір розкрив істинний тайник жіночої душі й поставив її на перший план: «В ній змішані всі елементи жіночої вдачі в дивну, оригінальну цілість» (Франко, т. 33: 163).

Варто згадати також Франкові зауваги до поетичної збірки В. Пачовського «Розсипані перли» в розвідці «Наша поезія в 1901 році» (1902). Критик доволі гостро висловився про надмірну зацикленість поета на статевій любові, бо це, на його думку, «не висока любов до людей, до народу, до покривджених та гнoblених; се любов геть спеціальніша – до гарних, веселих панночок» (Франко,

т. 33: 178). Почуття ліричного героя викликані лише тілесною красою обраниць, у яких він швидко закохується і так само швидко про них забуває: «Вони мигають із карток книжки, як барвисті метелики, не лишаючи по собі ані сліду» (Франко, т. 33: 178). За словами критика, жодна з цих панн не має власного виразного характеру: «Автор не дуже перебірливий у розділюванні свого скарбу: чи Ганнуса, чи Маруса, чи Дзюня, чи Стефця, чи Вандзя – аби тільки личко свіженьке, серце м'якеньке» (Франко, т. 33: 178). На прикладі героїнь згаданої збірки критик охарактеризував прикре соціальне становище панн середніх верств, зауваживши, що трагедія дівчини зазвичай розпочиналася після шлюбу зі старим і заможним кавалером. Франко навів три можливі сценарії для молодої дружини у такому мезальянсі: перший – змиритися і присвятити своє життя дітям чи якійсь громадській справі, другий – скандалити, завести коханця і, можливо, опинитися на вулиці й третій – зламатися, втратити почуття власної гідності, коли вона «зробиться з часом <...> ходячим трупом» (Франко, т. 33: 186). Критик назвав всі ці сценарії трагедією, в якій «нема ані вини, ані експіації [спокутування. – І. Г.]» (Франко, т. 33: 185).

У цій самій розвідці Франко відзначив збірку «Пальмове гілля» А. Кримського, а особливо вірші «Заспів», який, за словами критика, пронизаний «свобідним поглядом на святість усякого чуття» (Франко, т. 33: 194) та цілком відповідав характеру поета, котрий відверто бунтував проти традицій патріархату. Зовсім протилежне враження викликав у Франка цикл «Нечестиве кохання», що з поетичного погляду найбільш досконалий, але, на думку критика, у ньому автор змальовує любовну історію, з якою «попросту не вміє дати собі ради» (Франко, т. 33: 194). А відтак у циклі «панує дико-аскетичний погляд, який осуджує чуття, <...> що не вміло скристалізуватися навіть у яку-небудь конкретну постанову» (Франко, т. 33: 194). Під «нечестивим коханням» А. Кримський розумів заборонене кохання до заміжньої жінки, однак Франко не погоджувався із цим трактуванням, бо вважав, що «само кохання не може бути ні чесним, ні нечесним, доки лишається в сфері психологічного напруження, бажань та уподобань; що злочином може бути тільки справді чин, діло» (Франко, т. 33: 195). Слушність цієї тези Франко неодноразово доводив на прикладі власних текстів.

Наприкінці XIX ст. безумовним фаворитом критика став В. Винниченко. У статті «Огляд української літератури 1906 р.» (1907) Франко висловив чимало позитивних міркувань про творчість

молодого письменника, котрий «без жаху зазирає в очі дійсним фактам, малює дійсних людей з усіма їх слабостями і помилками» (Франко, т. 54: 708). Талановитий прозаїк «вірно і влучно» без особливого сентименталізму змальовував почуття злодіїв, повій, шарлатанів: «В кожній верстві є свої поняття, свої вподобання, своя сила й своя краса» (Франко, т. 54: 716), – зауважував критик. Винниченко не ігнорував природних фізичних потягів, вважаючи, що «ніяких поганих, низьких, шкідливих інстинктів немає» (Гундорова, 2010: 22). Марія Зубрицька, дослідивши любовний дискурс у драматургії В. Винниченка, відзначила: «Усі форми любовних стосунків у творах українського драматурга мають характер протистояння встановленим етичним нормам, моральній та релігійній свідомості, яке спирається на досягнення науки і техніки» (Зубрицька, 1998: 69). Власне, такий підхід імпував Франкові, він захоплювався словесною пластичністю і відвертістю молодого літератора у зображенні любовних історій, хоча у власних текстах критик здебільшого нехтував статевою любов'ю. Оскільки вважав, що художні тексти, а особливо ті, що зароджувалися на «власному ґрунті», мали передусім порушувати важливі суспільні питання, які турбують народ значно сильніше, «ніж ті заяложені і на тисячі ладів перемелені любовні історії вродливих панянок і паничів» (Франко, т. 27: 94).

Наукова новизна

У статті вперше проаналізовано рецепцію любовної тематики у Франковому критичному дискурсі з урахуванням текстів як українських, так і зарубіжних письменників. Відзначено, що Франкова оцінка щодо любовних сюжетів інших авторів резонує з його власними моральними принципами та ідеологічними засадами.

Висновки

Франко доволі гостро критикував як надмірну чутливість, так і відверту сексуалізацію у зображенні любовних стосунків. На переконання критика, любовна лінія в художньому творі не мала існувати ізольовано та виконувати виключно розважальну функцію для читачів. Її мета поглиблювати суспільні проблеми, з якими закохані герої повинні зіткнутися у процесі розвитку любовного історії. Тож критик фактично наполягав на тісному взаємозв'язку любовної та суспільної лінії у текстах, оскільки більшість любовних трагедій виникали через недосконалість суспільно-політичної системи, що штовхала герої у межову ситуацію вибору між

особистими щастям і громадським обов'язком. Критик більш позитивно оцінив твори, в яких герої обрали саме обов'язок.

Тож гуманізм, реалізм, психологізм та суспільна спрямованість – це ключові критерії критичних оглядів Франка на любовні сюжети інших письменників. Він послідовно та успішно втілював ці засади у власній художній творчості та високо цінував їх у літературних творах інших авторів.

Література

- Голод, Р. (2005). Іван Франко та літературні напрями кінця XIX – початку XX століття. Івано-Франківськ: Лілея НВ.
- Грицак, Я. (2006). Пророк у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). Київ: Критика.
- Гундорова, Т. (2010). «Конкордизм» Володимира Винниченка: трагедія однієї утопії. *Хроніка–2000*, Вип. 82, 6–25.
- Денисюк, І (2005). Невичерпність атома. До 140-річчя Івана Франка. *Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн.* Львів : ЛНУ ім. І. Франка. Т. 2, 246–253.
- Зубрицька, М. (1998). Етичний парадокс дискурсу любові у драматичних творах Володимира Винниченка. *Наукові записки НаУКМА*. Київ, Т. 4, 69–74.
- Космеда, Т. (2017) Франко і російська література: вплив на світогляд, критика, інтертекстуальні зв'язки, переклад (до 160-річчя від дня народження письменника). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Poznań: Wydawnictwo naukowe UAM, 2017, Zesz. V, 289–308.
- Ласло-Куцюк, М. (1979). Іван Франко і Еміль Золя. *Ласло-Куцюк М. Велика традиція: українська класична література в порівняльному висвітленні*. Бухарест: Критеріон, 1979, 188–210.
- Пшемський, А. (1941). Іван Франко про тенденційну літературу. *ZBRUC*. URL:<https://zbruc.eu/node/49531>
- Ушкалов, Л. (2016). До питання про «вільну любов» в українській літературі. *Ушкалов Л. В. Україна і Європа: нариси з історії літератури та філософії*. Харків: Майдан, 230–238.
- Франко, І. (1977–1986). Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка,

References

- Holod, R. (2005). *Ivan Franko ta literaturni napriamy kintsia XIX – pochatku XX stolittia* [Ivan Franko and Literary Trends of the Late 19th – Early 20th Century]. Ivano-Frankivsk: Lileia NV (in Ukrainian).
- Hrytsak, Ya. (2006). *Prorok u svoii Vitchyzni. Franko ta yoho spilnota* (1856–1886) [A Prophet in His Own Homeland: Franko and His Community (1856–1886)]. Kyiv: Krytyka (in Ukrainian).

- Hundorova, T. (2010). «Konkordyzm» Volodymyra Vynnychenka: trahediia odniiei utopii [«Concordism» of Volodymyr Vynnychenko: The Tragedy of One Utopia.]. *Khronika–2000*, Vyp. 82, 6–25 (in Ukrainian).
- Denysiuk, I (2005). Nevycherpnist atoma. Do 140-richchia Ivana Franka [The inexhaustibility of the atom. On the 140th anniversary of Ivan Franko.]. *Denysiuk I. Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi* (Vol. 2, pp. 246–253). Lviv: Lvivskyi natsionalnyi un-t im. Ivana Franka (in Ukrainian).
- Zubrytska, M. (1998). Etychnyi paradoks dyskursu liubovi u dramatychnykh tvorakh Volodymyra Vynnychenka [The ethical paradox of the discourse of love in the dramatic works of Volodymyr Vynnychenko]. *Naukovi zapysky NaUKMA*, 4, 69–74.
- Kosmeda, T. (2017) Franko i rosiiska literatura: vplyv na svitohliad, krytyka, intertekstualni zv'iazky, pereklad (do 160-richchia vid dnia narodzhennia pysmennyka) [Franko and Russian literature: influence on worldview, criticism, intertextual connections, translation (on the 160th anniversary of the writer's birth)]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 5, 289–308 (in Ukrainian).
- Laslo-Kutsiuk, M. (1979). Ivan Franko i Emil Zolia [Ivan Franko and Émile Zola]. *Laslo-Kutsiuk M. Velyka tradytsiia: ukrainska klasychna literatura v porivnialnomu vysvitlenni*. Bukharest: Kryterion, 188–210 (in Ukrainian).
- Pshemskyi, A. (1941). Ivan Franko pro tendentsiinu literaturu [Ivan Franko on tendentious literature]. *ZBRUC*. URL:<https://zbruc.eu/node/49531> (in Ukrainian).
- Ushkalov, L. (2016). Do pytannia pro «vilnu liubov» v ukrainskii literaturi. [On the question of «free love» in Ukrainian literature]. *Ushkalov L. Ukraina i Yevropa: narysy z istorii literatury ta filosofii*. Kharkiv: Maidan, 230–238 (in Ukrainian).
- Franko, I. (1977–1986). Zibrannia tvoriv: u 50 t. [Collected works: in 50 volumes]. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Iryna Horoshko. Love Stories Through Ivan Franko's Literary Criticism.

The article examines Ivan Franko's literary-critical remarks on the love stories of Ukrainian writers, in particular Ivan Nechuy-Levytsky, Taras Shevchenko, Ulyana Kravchenko, Vasyl Pachovsky, Agatangel Krymsky, Volodymyr Vynnychenko, as well as foreign authors, including William Shakespeare, Émile Zola, and Josef Machar.

The **aim** of the study is to analyse the peculiarities of Ivan Franko's literary-critical approach to love themes in Ukrainian and foreign literature and to determine the criteria he used to evaluate these texts.

Research results. Both in his writing and in his literary criticism, Franko adhered to his main principle – the truthful reproduction of reality. Therefore, he criticised both excessive sentimentality and overt eroticism in the depiction of love. Only those authors whose works depicted love as a catalyst for significant changes in the life of the protagonist, whether personal or professional, received positive reviews from Franko.

In addition to literary-critical reviews, the article contains quotes from Frank's correspondence with young poets Ulyana Kravchenko and Klymentyna Popovych, in

which, alongside editorial comments on the authors' poetic skills, Frank's understanding of true love and contempt for 'carnal' love is revealed.

It is emphasised that it was important for Frank the critic that artistic texts with love intrigues (regardless of style or genre) revealed important social problems of the time, which often caused serious personal conflicts with tragic consequences. Therefore, when choosing between personal happiness and public duty, the critic positively evaluated the hero's choice in favour of the latter.

The **conclusions** emphasise that humanism, realism, psychologism and social orientation became Franko's main criteria in his critical reviews of love texts by Ukrainian and foreign writers.

Key words: Ivan Franko, love stories, literary criticism, social issues, realism, social context, Ukrainian literature, foreign literature.

Горошко Ірина Богданівна – молодша наукова співробітниця Інституту Івана Франка Національної академії наук України, відділ франкознавства, <https://orcid.org/0000-0002-3725-3074>; iryna.horoshko87@gmail.com